

سیری کوتاه در مهم‌ترین ادوار مجلس پیش از انقلاب

خبرگزاری جمهوری اسلامی

انتخابات هشتمین دوره مجلس شورای اسلامی در اسفند ماه جاری برگزار می‌شود. این انتخابات سی و دومین انتخابات مجلس نمایندگان در تاریخ پر فراز و نشیب ملت ایران است. ۲۴ مجلس، پیش از انقلاب، "مجلس شورای ملی" خوانده می‌شد. این مجلس از بسیاری جهات با مجالس پس از انقلاب متفاوت بود. به لحاظ استقلال رای، وسعت دیدگاه، عملکرد و نحوه گزینش از سوی مردم به هیچ وجه نمی‌توان ادوار مجلس پیش و پس از انقلاب را با یکدیگر مقایسه کرد. در برخی دوران، به ویژه در اواخر سلطنت پهلوی، مجلس صرفاً جنبه نمایشی داشت و انتخابات به صورت تشریفاتی برگزار می‌شد. از این رو نمایندگانی که به مجلس راه می‌یافتند، به جای آن که منتخب ملت و مردم باشند دست نشانده شاه و دربار بودند و منویات آنها را اجرا می‌کردند. با این حال مروری بر دوره‌های پیشین مجلس شورای ملی به ویژه مجالس اولیه، به خاطر نخستین تجربه تشکیل مجلس و نهاد قانونگذاری در ایران بسیار حائز اهمیت است. با پیروزی انقلاب مشروطیت، نخستین مجلس شورای ملی که از خواسته‌های اساسی مردم ایران بود در سال ۱۲۸۵ ه. ش تشکیل شد. ۱۲۸۵ از پیروزی انقلاب مشروطه در سال ۱۲۸۵ ه. ش بیست و چهار دوره مجلس شورای ملی تشکیل شد. ۱۳۵۷ ه. ش تا پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۲۸۵ از این بیست و چهار دوره، (۱۳۵۷ - ۱۳۰۴) دوره در زمان سلطنت محمد رضا شاه ۱۲ ه. ش (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰) دوره در زمان سلطنت رضا شاه پهلوی ۷ ه. ش (۱۲۸۵ - ۱۳۰۴) دوره در زمان سلطنت قاجاریه ۵ ه. ش (۱۳۲۰ تاکنون) تشکیل شد که برگزاری انتخابات در هر یک از این دوره‌ها ویژگی خاص خود را داشت. ۱۳۲۰

در آغاز سال ۱۳۰۴ ه. ق مردم ایران برای اولین بار قدرت استبدادی شاه را محدود کردند، ولی دوسال و نیم بعد با تحولاتی که پیش آمد، آزادی مطبوعات و احزاب سیاسی که از دستاوردهای انقلاب ۱۳۲۴ مشروطه بود محدود شد.

در انتخابات دوره اول گروهی از مشروطه خواهان نخبه با استفاده از منابع اروپایی به تنظیم پیش نویس قانون انتخابات کمک کردند که از جمله به "صنیع الدوله" (داماد شاه) و برادرش "مخبر السلطنه"، دو پسر "مشیر الدوله" صدر اعظم، یعنی "مشیرالملک" (حسن پیرنیا) و "موتمن الملک" (حسین پیرنیا) و "محتشم السلطنه"، دیپلماتی که سال‌ها در آلمان و هند خدمت کرده بود، می‌توان اشاره کرد.

مطابق نظامنامه ای که تنظیم شده بود، انتخابات، صنفی - طبقاتی بود و طبقات شش گانه شاهزادگان و قاجاریه، علما و طلاب، اعیان و اشراف، ملاکین، فلاحین و اصناف نمایندگان خود را برگزیدند. مجلس در مهرماه با حضور مظفرالدین شاه گشایش یافت ۱۲۸۵

پس از انتخابات نمایندگان مجلس، نمایندگان اصناف بودند. سی و دو نماینده اصناف تهران به مجلس راه یافتند. این نمایندگان از حمایت انجمن مرکزی اصناف برخوردار بودند که هفتاد صنف را در بر می‌گرفت.

به نوشته برخی مورخان، "مشهدی محمد باقر بقال" (نماینده بقالان) و "ابراهیم خیاط باشی" (نماینده خیاطان)، از مترقی‌ترین اعضای مجلس به حساب می‌آمدند. افرادی مانند مشهدی باقر بقال

بی‌اندازه دل مشغول توسعه و ترقی کشور بودند و تا پای جان بر خواسته‌های خود در کسب آزادی اصرار ورزیده اند.

مشهدی باقر می‌گفت: "وظیفه یک وکیل این است که از کشته شدن و مردن خوف نداشته باشد، تا اینطور نباشد نمی‌شود به آزادی در اینجا نطق کرد!" مذاکرات نمایندگان مجلس اول شور وطن پرستی با هوشمندی و صبر و حوصله با درایت و آگاهی آمیخته بود.

مجلس اول پس از یک سال و هشت ماه فعالیت، به دستور "محمد علی شاه" و توسط کلنل "لیاخوف" روسی به توپ بسته شد و نمایندگان انقلابی و سرشناس مجلس اغلب دستگیر، زندانی، مقتول و یا تبعید شدند.

در طول مدت ماه بسته به ۱۸ سال برقرار بود پس از بمباران مجلس اول تا انتخابات دوم مجلس به مدت ۷ ه. ق. مجلس شورای ملی فقط ۱۳۴۲ تا ۱۳۲۴ سال یعنی ۱۷

انتخابات دوره دوم نیز، به موجب نظامنامه انتخابات مصوب ماهه، یعنی پس از فتح تهران به دست مجاهدین، در ۱۷ غیر مستقیم و دو درجه ای بود. این دوره بعد از یک فترت ۱۲۸۸ تیر ماه ۱۰

گشایش یافت ۱۲۸۸ آبان ماه

از نظر تحصیلات دانشگاهی و مدارک آموزشی مجلس دوم جالب توجه بود. بیست و پنج درصد تحصیلات دانشگاهی و چند نفر دکترا داشتند، پنجاه درصد تحصیل سنتی کرده بودند و ده درصد دیگر هم دبیرستان را تمام کرده بودند.

مجلس دوم پس از اولتیماتوم روسها در مخالفت با اقدامات "شوستر" آمریکایی، در دی ماه به دستور "ناصرالملک قراقرزلو"، نایب السلطنه، تعطیل شده ۱۲۹۰

انتخابات دوره سوم قانونگذاری مطابق قانون انتخابات مصوب مهرماه برگزار شد و مجلس پس از سه سال فترت در آذرماه همان سال توسط "احمد شاه" افتتاح شد ۱۲۹۳ در ماههای مهر و آبان ۱۲۹۰ افتتاح مجلس سوم هم زمان با آغاز جنگ جهانی اول بود که پس از گسترش دامنه حضور نیروهای روسی و انگلیسی در ایران و مهاجرت عده زیادی از نمایندگان مجلس به قم، اصفهان، کرمانشاه و

در نهایت با شکست تلاشهای دولت موقت "نظام السلطنه مافی" و عزیمت تعدادی از نمایندگان به خاک عثمانی، مجلس از اکثریت افتاد و تعطیل شد.

انتخابات دوره های چهارم و پنجم مجلس شورای ملی نسبت به دوره های قبل تفاوت کلی داشت زیرا که هم دامنه ناامنی و هرج و مرج سالهای قبل کاهش یافته بود و هم مردم و دولت مردان

تجربه‌هایی کسب کرده بودند که در امر انتخابات بعدی به کار می‌آمد. چنانکه این دو دوره از مجلس عمر قانونی خود را با نشیب و فراز طی کردند.

دوره پنجم مجلس شورای ملی از تا ادامه داشت ۱۳۰۴ بهمن ۲۲ ۱۳۰۲ بهمن ۲۲

در زمان سلطنت رضاشاه دوره آن در دوره سلطنت وی افتتاح شد و دوره سیزدهم در اوائل سلطنت محمدرضای دوره انتخابات مجلس شورای ملی (دوره های ششم تا سیزدهم) برگزار شد که ۸

ه. ش در ایران بوقوع پیوست ۱۳۰۴ ۱۲۹۹ پهلوی فعالیت خود را آغاز کرد. نحوه برگزاری انتخابات در دوره رضاشاه، نتیجه تحولاتی بود که در فاصله بین سالهای

در پی کودتای سوم اسفند رضاخان میرینج "با عنوان "سردار سپه" در صحنه سیاسی ایران ظاهر شد. او پس از گذشت زمان کوتاهی از کودتا توانست مسئولیت وزارت جنگ را برعهده گیرد و ۱۲۹۹، "

دو سال و نیم بعد عهده دار پست رییس الوزرا شد. وی در این مدت توانست اهرم های قدرت را شناسایی و موقعیت خود را مستحکم کند. رای مجلس پنجم به خلع قاجاریه از سلطنت و تفویض

اختیارات حکومت به طور موقت به "رضاخان پهلوی" و پس از آن تغییر موادی از متمم قانون اساسی توسط مجلس موسسان و موروثی کردن سلطنت در خانواده وی موقعیت او را استحکام بیشتری

بخشید.

رضاشاه، به مرور زمان بر قوه مجریه مسلط شد و از آنجا که انتخابات مجلس شورای ملی، توسط قوه مجریه برگزار می‌شد به این ترتیب او به آسانی می‌توانست نخست از طریق وزارت دربار و سپس

از طریق وزارت داخله در امور انتخابات مجلس شورای ملی دخالت کند. همچنان که عملکرد دوره مجلس شورای ملی مبین این امر است ۷

از دیگر دوره های مهم مجلس در پیش از انقلاب، دوره سیزدهم است که از ششمی ادامه داشت. دوره سیزدهم مجلس شورای ملی با اولین دوره قانونگذاری عصر سوم ۱۳۲۲ تا اول آذر ۱۳۲۰ آبان ۲۲

به پایان رسید و سلطنت محمدرضا پهلوی آغاز شد ۱۳۲۰ مشروطیت مقارن است. دوره ای که با سقوط حکومت خودکامه رضاخان، در نتیجه اشغال ایران به وسیله متفقین در شهریور

پس از سال مجلس جایگاه قانونی و طبیعی خود را پیدا کرد، قدرت سیاسی که تا آن زمان از طرف دربار غصب شده بود، از حالت تمرکز خارج شد و بین نهاد های مختلف از جمله مجلس پخش ۱۵

شد. اگرچه نمایندگان در ادوار گذشته جرات کوچکترین انتقاد و اعتراض یا سوال را از وزرا یا نخست وزیر نداشتند، ولی در این دوره پنج کابینه را تغییر دادند. نمایندگان به کابینه نخست وزیر رای

اعتماد می‌دادند و نظرات مخالف کم تر از يك ماه شروع و دولت استیضاح می شد، سپس به سراغ کابینه جدید می‌رفتند.

در این دوران نمایندگان هم با توجه به اوضاع جدید کشور سعی کردند، خود را از گذشته متمایز سازند. بسیاری از این افراد که قبلا در خدمت دیکتاتوری بودند به گروه منتقدان پیوستند و به تدریج مجلس شورای ملی جایگاه محوری و اساسی خود را بازیافت. جایگاهی که قانون اساسی به آن داده بود و نقش خود را در تحولات سیاسی کشور نشان می‌داد.

از آنجا که نمایندگان دوره سیزدهم در آخرین روزهای حکومت رضاخان انتخاب شده بودند، مردم و مطبوعات خواستار لغو آن بودند که "محمد علی فروغی" نخست وزیر وقت با توسل به قانون اساسی و شرایط خاص کشور، از جمله اشغال ایران به وسیله متفقین، مانع این کار شد.

از ویژگی های این دوره از تاریخ معاصر، این است که دارای پیچیدگی و بحران های خاصی است. از يك سو به علت اختناق ساله رضا شاه و از هم پاشیده شدن قدرتش آزادی نسبی در کشور ۱۵ برقرار شده بود، زندانی های سیاسی آزاد شدند، عشایر و ایلات قیام کردند، خالی شدن خزانه، هرج و مرج، فرار ارتشیان و ... مشکلاتی بود که علیه دولت مرکزی به وجود آمده بود و از سوی دیگر به علت جنک جهانی دوم و اشغال ایران به وسیله متفقین و دخالت آن ها در امور داخلی مملکت، قحطی، گرسنگی، گرانی، کمبود کالا، سوخت، ارزاق عمومی، بیماری های مختلف، مانند تیفوس، وبا و حصه کشور را دربر گرفت.

که همه این ها مشکلات کشور را چند برابر کرد، پیدایش این اوضاع در عملکرد مجلس هم آثار فراوانی برجای گذاشت که بعضی از این مشکلات با استیضاح مجلس از دولت، باعث سقوط دولت ها می شد.

همچنین، آزادی احزاب، فعالیت های سیاسی، آزادی مطبوعات و فراکسیون های جدیدی که در مجلس بوجود آمده بودند، از مسائل عمده این دوره می باشد.

دوره سیزدهم تادوره شانزدهم مجلس براساس اوضاع سیاسی بعد از جنک دوره هایی شبیه بهم است اما در دوره شانزدهم مجلس با اتفاق مهمی روبرو می شویم و آن بحث "ملی شدن صنعت نفت" است.

دوره شانزدهم مجلس شورای ملی از ادامه داشت. دوره شانزدهم از مهم ترین دوره های مجلس شورای ملی است ۱۳۳۰ بهمن ۲۹ شروع و تا ۱۳۲۸ بهمن ۲۰ انتخابات این دوره در زمان نخست وزیر ساعد برگزار شد و "دولت ساعد" تمام تلاش خود را برای اعمال نفوذ در آرا و فرستادن نمایندگان موافق تصویب قرارداد "گس - گلشائیان" به مجلس به کار گرفت.

به دنبال این عمل ساعد، جمعی از مردم تهران به عنوان اعتراض به سوء جریان انتخابات، به رهبری "دکتر مصدق" در دربار تحصن کردند. انتخابات تهران، تجدید شد و با موفقیت اعضای جبهه ملی خاتمه یافت.

قبل از خاتمه انتخابات تهران، مجلس گشایش یافت و انتخابات هیات رئیسه صورت گرفت که در آن "سردار فاخر حکمت" به ریاست مجلس برگزیده شد.

در این دوره "آیت الله کاشانی" که به لبنان تبعید شده بود در میان استقبال با شکوه مردم به تهران بازگشت و با راهنمایی ها و سخنرانی های پرشور وی و تلاش "جبهه ملی"، دکتر "محمد مصدق" و نمایندگان اقلیت، در مجلس طرح ملی شدن صنعت نفت به تصویب رسید.

دوره هفدهم مجلس نیز، یکی از مقاطع حساس تاریخ معاصر ایران را در بر می گیرد. در این دوره دولت ملی دکتر مصدق با مسائل و مشکلات سنگینی ناشی از تبعات ملی شدن نفت روبرو بود. این وضعیت اغلب با کارشکنی های انگلیس ها و خیانت های حزب توده همراه بود. در نهایت دولت ملی در اثر کودتای آمریکایی - انگلیسی مرداد سقوط کرد و مقطع جدیدی از تاریخ مجلس در ۲۸ ایران آغاز شد.

دوره هفدهم از شمسی ادامه داشت ۱۳۳۲ آبان ۲۸ شروع و تا ۱۳۳۱ اردیبهشت ۷ نخست وزیر دکتر مصدق است که در این دوره مصدق از مجلس شورای ملی درخواست کرد که طی ۱۳۳۱ تیر ۲۵ ماه طول کشید که شامل دو دوره می شود، دوره اول از آغاز نخست وزیری او تا ۲۸ تیر در دیدار با شاه خواستار به دست گرفتن وزارت ۲۵ ماهه به او داده شود و نمایندگان هم تصویب این اختیارات را مخالف قانون اساسی می دانستند تا این که وی در ۶ ماده واحده ای اختیارات جنک شد، اما با مخالفت شاه مواجه شد و در نتیجه مصدق استعفا داد.

تا این که نمایندگان مجلس شورای ملی به "حمد قوام" سیاستمدار کهنه کار رای موافق دادند، اما این انتصاب با مخالفت آیت الله کاشانی، دکتر مصدق و ملت مواجه شد و در نهایت منجر به قیام و کناره رفتن قوام و آمدن دوباره مصدق شد ۱۳۳۱ تیر در سال ۳۰

دوره دوم نخست وزیری دکتر مصدق از ماهه به مصدق را تصویب کرد و شاه نیز به ناچار وزارت جنک را به او ۶ طول کشید، که در این دوره مجلس اختیارات ۱۳۳۲ مرداد ۲۸ تا کودتای ۱۳۳۱ تیر ۳۰ محول کرد. در این دوره طرح انحلال مجلس سنا از جانب نمایندگان جبهه ملی مطرح شد و نمایندگان مدت آن را به دو سال کاهش دادند.

با طرح لایحه قانونی انتخابات از طرف دولت، میان نمایندگان مجلس شورای ملی و دولت، اختلافات بیشتر شد و در قضیه تمديد اختیارات دولت از مجلس اختلاف میان طرفداران مصدق و جناح مخالفین به اوج رسید. این اختلافات به خارج از مجلس سرایت کرد سرانجام وی به این نتیجه رسید که مجلس شورای ملی باید تعطیل شود.

در اجرای خواست او نفر از سایر فراکسیون ها استعفا کردند، از این رو مجلس عملا تعطیل شد. با این حال حال دکتر مصدق برای انحلال قانونی مجلس ۲۵ نفر از نمایندگان فراکسیون نهضت ملی و ۲۷ مرداد در تهران و شهرستان ها به انحلال مجلس رای دادند ۱۹ و ۱۲ به آرای عمومی مراجعه کرد و سرانجام انجام مردم در هم زمان که دکتر مصدق به کار فرزندم و انحلال مجلس مشغول بود و اختلافات داخلی هم به اوج خود رسیده بود، آمریکا و انگلیس سرگرم طراحی کودتا علیه دولت ملی مصدق شدند.

پس از کودتای مرداد، مجلس شورای ملی، با اختناق و دیکتاتوری محمد رضا شاه عملا ماهیت خود را از دست داد و کاملا جنبه فرمایشی یافت و در واقع از مجلس هفدهم تا مجلس بیست ۲۸ و چهارم، اساسا شرکت مردم در انتخابات حالت نمایشی یافت و تا پیروزی انقلاب اسلامی و انحلال مجلس دوره بیست و چهارم، همچنان این وضعیت ادامه پیدا کرد